

Eksformasjonspolitikk – 'Keiserens nye skjerm'

Per Otnes

Når ny teknikk og nye produkter dukker opp, enten det er kaffe, fluor eller atombomber, så er det alltid noen som er hellig overbevist om at dette er verdens ende, mens andre mener minst like sterkt at det samme produktet er verdens frelse, paradiset straks. I riktig harde tilfelle blir de første f.eks. maskin-knusere eller superpuritanere, mens de andre f.eks. setter all motstand likt med "gammaldags ufornuft" som ikke engang fortjener vanlige demokratiske rettigheter, enn si krav på status som intellektuell. De som er gamle nok vil huske Erik Brofoss og Ottar Brox.

Jeg tror ikke på gyldne middelveier og ikke noe særlig på balanserte eller nyanserte standpunkter heller. Jeg tror derimot på *vantroen* – rettet mot *begge* ytterpunkter, enten den tar form av diabolisering eller idolisering, forguding. Det gjelder rett og slett å ikke la seg suggerere av det nye, verken som fantastisk eller som avskyelig, men se nøkternt på det: Vil dette kunne lette vanlige menneskers vanlige hverdagsliv? Eller blir det bare enda et press på våre knappe budsjetter av tid,

inntekter og ressurser? Mer effektiv *Koloniali-sierung der Lebenswelt* (Habermas)?

Den franske filosofen Paul Virilio¹ advarer mot det han kaller eksaltasjon eller forherligelse av teknikken – *tekno-kultus* – og etterlyser en teknologi-*kritikk* etter mønster av kunstkritikken. Man kan innvende at alle åra med kunstkritikk neppe har gitt oss en bedre, mer folkelig kunst. Men det er usikkert, fordi alternativet – kunst uten kritikk – ikke eksisterer². I verste fall suges kritikken opp i den elitismen som mange produsenter og deres mest velstående brukere ofte står for. I beste fall kan kritikken likevel bevare en viss uavhengighet. Noen slik uavhengig kritikk-institusjon fins rett og slett ikke på teknologiens felt³.

Når det nå gjelder informasjonsteknologien så har den jo mange opplagte fortrinn. Alle som har stått i bibliotekskø vil sette pris på muligheten til "å søke på BibSys" og klikke for "ønsker lån" istedetfor. Kanskje en banal bruk for de avanserte men nyttig nok i en hverdag som min. Likedan med E-post og fil-bilag ('attachment') som er en stor lettelse i alt publiseringsarbeid. Og WWW gir nytt "om alt" fra nye romaner til eksotisk mat, for ikke å snakke om kvikk kollegakontakt i alle himmelretninger (nåja, *på* jorda hittil).

Men så er det ulempene: Nå som ingen reinskriver for forskerne lenger, får man nok større kontroll og rutine med egen språkbruk og det er bra. Men samtidig må man f.eks. utruste seg med flere arbeidsstoler og ulikt skråstilte seter for å orke alle timene foran

1 Han kaller seg sjøl 'urbanist' fordi han leder École spéciale d'architecture i Paris men filosof er nok mer dekkende for en som siteres så flittig og anerkjennende f.eks. av den store, nylig avdøde Gilles Deleuze.

2 Sml. Dag Solhjell: *Kunst-Norge* (1995).

3 STI, SINTEF o.l. har stått for nær feltet, og nyskapninger som TMV og STS har ennå ikke har rukket å gjøre seg svært bemerket.

skjerm og tastatur. Og likevel truer lumbagoen stadig med come-back. Hvor mye IT kan kropper orke? Hva kan *informasjons*-teknologi gjøre med dette? Implantere tastaturer i fingertuppene våre og skjermkontaktlinser (for delt bilde) i øynene? Hva med nerver, skiver, hvirvler og muskler i ryggene våre? Mindre plager som museklikk- eller joystick-albu er nye velkjente diagnoser for fysio-terapien. For ikke å snakke om de enda neppe tilstrekkelig utforskede sammenhengene mellom skjermbruk og øyeplager. I de blindes land kan ikke engang skjermene være konger.

Viktigere er antakelig den kjedsomheten som nokså fort setter inn. Før du veit ordet (unnskyld, skjermbildet) av det, syns du at *you've seen one home-page you've seen them all*. De utallige "åpne mulighetene" blir kort sagt fort trettende, ikke minst *på grunn av* sitt overveldende mangfold⁴. Mot dette har blaserthet, *ennui*, *spleen* vært menneskelige forsvarsmekanismer, kjent iallfall fra Simmels og Baudelaires tid, dvs. 100-150 år. Maskiner blir bare utslitt, de kjeder seg aldri. Stakkars de av oss som kan si det samme!

Det heter, alt for ofte, at man ikke kan spå om framtida. Hva ellers? En rimelig ansett metode er det å ta for seg eldre innovasjons-forløp som kilde til idéer. Jeg velger fra egen erfaring som forsker og person *masseprivatbilismen*, supersuksessen framfor noen de siste halvt hundre år. Etter et kvart århundre som praktiker kjører jeg fortsatt bil med glede – av og til, omtrent 3000 km i året for å være nøyaktig. Jeg finner avgjort dekning for ord som 'kjøreglede', 'bevegelsesfrihet' og 'mestring' av trafikk, små reparasjoner osv. Men jeg nekter å bli avfeid som 'bilfiende' bare fordi jeg også sier høyt det de som bare forherliger bilen aldri nevner, *at det idag fins minst like mye av det motsatte: kjøre-lede, bevegelses-tvang, avmakt i trafikken: "Rushtrafikk ('DØKØ') nå igjen!" "Nei, faen, ikke rust i kanalene!"*

⁴ Tenk på tabloidenes evinnelige sex, vold og politick&roll. De knuser nesten instinktive interesser i overmett kjedsomhet: Drep meg, Dagblad, men ikke med sexnytt!

"Enda ei månedslønn i verkstedregning (eller bonus-tap)!" "Redd oss fra støy-helvetet!" "Tåler vi mer avgasser?" (Og så forbyr de tobakksrøyk!)

Hadde bil-entusiastene fra 1950- og 60-tallets planlegging fått det som de ville, så var Olav Trygvasson-statuen i Trondheim idag verdens største trafikkfyr – midtpunkt for et seksfelts motorveikryss som hadde gjort bysentret helt ulevelig⁵. Abelstatuen midt i Oslo var heller ikke langt unna en liknende skjebne på samme tid, med tilslutning fra kjente, vanligvis heller konservative eksperter som f.eks. Christian Norberg-Schulz.

Så heller enn å avvise vantroen og tvilen på ny teknologi som bare "gammeldags ufornuft" er det all grunn til å tenke – fritt og ubundet – igjennom hva for nye problemer som kan følge med at en ny teknologi får ekspandere, uhemmet, bare omgitt av en forherligelse som latterliggjør all motstand.

Det er ikke noe originalt å si at informasjonsteknologiens største fare er at den kan slå over i *ex*-formasjon, adeiofori⁶, entropi, tomgang, "alltid rushtid" på nettet også. De som kan latin vil vite at sideordnet ordene *informo*, *informatio*, å gi (vakker) form eller idé, begrep til noe, fins også *informis* som betyr formløs, uformelig, oppløst, stygg. *E-mail will engender E-junk-mail*, sa jeg for flere år siden; for lengst et faktum for mange idag⁷.

⁵ Se Øyvind Thomassen: Bil i by (STS, Trondheim, 1991).

⁶ På gresk heter informasjon plerofori, "full bær". Jeg morer meg med å snu på det og snakke om "tom bær" istedet.

⁷ Men for all del, damp-posten er verre; der kommer det snart bare regninger og reklame – "det eneste som er sikkert nok enda", heter det pussig nok. Jeg pleier å si 'det svarer ingen lytteplikt til ytringsfriheten'. Rek. post og stevnevitne er tradisjonelle metoder til redusere denne `senderens avmakt'. E-post og WWW ligger kanskje etter her?

Noen venter seg mye av såkalt virtuell virkelighet, og jeg er sjøl spent på å prøve. Si at vi med tida iført hjelm, sensor-hansker eller –drakt så å si kan gå inn i skjermenes og programmenes fantasi, i tre livaktige dimensjoner, med lukt, smak, følelse og det hele. Jeg skal ikke gjøre noe nummer av at fantaserte matpauser og fantasert fordøyelse fort vil vekke sult og svekkelse som trosser enhver fantasi, egen eller teknologisk. Jeg vil heller bygge på det klassiske *ex nihilo nihil*, eller "av intet oppstår ingenting". Si at vi alle kan være med å bygge opp vår helt egen virtuelle ønskefantasi ned i minste detalj. For det første, fantasi er vanskelig. Hvor mange *kan* egentlig fantasere? Etter tiår i kontakt med kreative mennesker er min erfaring, med klassikerne (Epikur, Lukretius), at ingenting, sjøl ikke kreativitet eller fantasi, oppstår av slett ingenting, helt uten forbilder eller inspirasjon. For det andre: Sjøl ikke de av oss som er aller flinkest til å lage egne, oppfinnsomme, livaktige fantasier *klarer å overraske seg sjøl* annet enn kortvarig. Så er fantasien blitt rutine og bare alt for velkjent og kjedelig.

Noen data-forgudere siterer ofte Baudrillard, en kollega jeg også liker. En av bøkene hans⁸ slutter slik: "Den Andre er det som tillater meg å ikke gjenta meg sjøl i det uendelige".

⁸ Det er La transparence du mal fra 1990. Baudrillard er jo kjent som han som "avskaffet tegnet" og oppfant hypertegn og simulakrer. Jeg snakker fortsatt om `tegn null': pekefingeren. Prøv å forklare katta di det! Dette elementært menneskelige, at vi kan skille peket fra det påpekte, tegnet fra det betegned, fantasi fra virkelighet, holder kanskje på å bli en slags hemmelighet for privatsfærene, noe de avskaffede, tause massene holder skjult for seg sjøl dypt nede i de svarte hull hvor Baudrillard har plasert dem/oss. For vi veit sjølsagt forskjell: "Når ga De skjermen Deres en klem/blomst/BigMac/kinoinvitasjon sist?" – Men desverre er det omvendte også mulig, benekte forskjellen og insistere på at klemmen på skjermen var bedre enn den til kjæresten.

Men den andre kan bli *deltaker* i skjermspillet, heter det. Joda, jeg har lært om MUD (for "Multi-User Dungeon") hvor virkelige og programmerte aktører leker f.eks. middelalder side om side. Greit for meg, jeg spilte dungeon i flere år. Men jeg aner nye problemer. I damptelefonen veit vi f.eks. rimelig sikkert at det er sjefen, eller den elskede, eller den faste kunden osv. vi hører – faktisk tilstede i samtid, bare langt unna. I virtuelle spill blir det vanskeligere å vite om den reelle motparten fortsatt er med, eller bare har slått på den programmerte auto-aktøren⁹. Og kanskje har jeg sjøl glemt at jeg gjorde det samme? Forfatteren Bosse Gustavsson lanserte for et par tiår siden en fantasisekvens med mekaniske sex-dukker som "hadde sex" med hverandre. Leste De boken? Prøv selv på skjermen!

Umberto Eco har framholdt at McLuhans kjente *the medium is the message* var en overdrivelse, dels rett– og dels mis-visende. Et forslag til en generalisering som kanskje ikke er det går slik: *The marketing is the commodity*¹⁰. Alle nye varer, all ny eller eldre teknologi tvinges gjennom det markskrikerske stadiet, til å overdrive fortrinn og nedtone ulempene. De bare må det i næringslivet. Det som ikke selger, dør.

I privat-PCenes første tid skulle vi f. eks. "katologisere plate-samlinga". Nyttig? Hvor mange gjorde det faktisk? Litt mer nyttige er de nok blitt idag. Men sammenliknet med bilen er informasjonsteknologien foreløpig verken synlig nok, rask nok, farlig, dyr eller

⁹ Liknende problem er kjent også fra 'reell virkelighet'. Tenk på Annie Hall, hvis ånd forlater den ekteseng hun fortsatt er fysiologisk tilstede i.

¹⁰ Klassikeren Wolfgang Fritz Haug: Kritik der Warenästhetik kom i fem opplag 1971-75. Seinere glemsel eller forkjetring reduserer på ingen måte bokas verdi og relevans.

nyttig nok til å kunne bli en like stor "suksess" salgsmessig, ikke på lenge, ikke noen gang, hvem veit? Det er kanskje nettopp derfor det mases så flittig om hvor fantastisk gøy det er å "surfe på nettet": Det er nød– ikke mark-skrik: "hjelp oss å overleve til gjennombruddet kommer"¹¹.

Og da syns jeg nok at særlig vi som er frittstående forskere skal være ytterst tilbakeholdende med å uttale oss slik at vi kan tas til inntekt for de minst nyanserte skrikene.

Tilsvarende for politikerne. Jagland og Solheim (men visst ikke Brønne?) kniver idag om mesterskapet i teknokrati. Men dette er abdisering, ikke politikk; den gjemmer seg bak teknikkdiskursen. En stor forsker skal ha sagt at *vitenskapens eneste mål er å lette møysommeligheten ved den menneskelige eksistens*. Den trenger man ikke være forsker eller teknolog for å kjenne.

Tilsvarende for Statsekretærutvalget for *ITs Den norske IT-veien*. Dette er pretendentenes arbeid med egen posisjonering fram mot kommende mesterskap, "flinke gutter/jenter" som for all del vil unngå fall og feilskjær i form av "overdreven kritikk". *Easy come, easy go* – og hvis vi ikke passer oss, *easy stay* om noen år¹².

Jeg begynte med Andersens allegori om keiseren, klærne og bedragerne. Den er delvis misvisende. Jeg mener for all del ikke at IT er bedrag. Det er plagg som kan brukes, varme eller svale, skjule eller avsløre. Jeg vil bare oppfordre til *kritisk* omtanke, til en innsats for å

¹¹ Markedsgjennombrudd i våre dager, det er å bygge tvetydige varer så fast i infra-strukturen at vanlige folk til sist "ikke kan klare seg uten", enten de liker det eller ikke. Varene blir habitus, kroppsliggjorte vaner, begynner som skryt og ender som noe nær dop, sterkt vanedannende. Nyten snakker ingen om lenger, aller minst økonomene.

¹² Ikke et ord om han dynastikeren på industritaburetten.

forutse skader, ulemper og begrensninger tidligst mulig, så vi ikke sitter der med enda et trafikk-mareritt med dets tekno-apparatsjykloner om noen tiår.

Teknologien – IT og annen – er kort sagt for viktig til at vi kan overlate den bare til de teknologifrelste i næringsliv, forskning og politikk. Det kommer de til å motsette seg. Kanskje har de gjort som Kierkegaard, bedt gudene om alltid å ha latteren på sin side? Det får bryte løs, da, på deres side eller min.

